

A Székely

Romániában közel kétfélmillió magyar él. Sokan szórványban, de van egy része Erdélynek, ahol tömbben élnek; a lakosság túlnyomó része magyar. Ez a Székelyföld, ami érdekes módon nem a magyar határhoz közeli részen van, hanem Románia közepén terül el, a Kárpátok keleti és déli vonulatától határolva. Ahogy a vidék neve is mutatja, az itteni magyarokat székelyeknek hívják. Eredetüket illetően különböző teóriák vannak, de egy-két nyelvtani formát és néhány eltérő szóhasználatot leszámítva, magyar nyelvük semmiben sem különbözik a magyarországitól. Mivel azonban már hosszú ideje el vannak szakítva Magyarországtól, – hasonlóan több erdélyi tájegységhez – sok olyan hagyományt megőriztek, ami Magyarországon már kiveszett vagy kiveszőben van.

Az egyik ilyen hagyomány a székelykapu állítása. Bár ez a kaputípus a történelmi Magyarország számos településén is megtalálható volt, s Erdélyben belül a Székelyföldön kívül egyéb vidékeken is, mégis, ha azt halljuk, hogy székelykapu, ugyanarra a kaputípusra gondol mindenki. De ha közelebbről rákérdezzünk erre az építmény eredetére, jellemzőire, sorjázunk a kérdések!

Miért székelykapu a székelykapu? Honnan ered ez a fajta kapubejáró? Hol találjuk a legtöbb és legváltozatosabb példányát? Miért pont a magyarellenes Ceausescu korszakban épült a legtöbb? Melyik az ősi: a festett vagy a faragott?

ASzékelyföldre autóval vagy vonaton északról és délről lehet eljutni. Ha az utas inkább a magyar kultúra emlékeit akarja látni, akkor az északi útvonalat szokta választani. Ennek során a határmenti **Nagyvárad** –

a népművészetéről híres **Kalotaszeg** – a korábban legnagyobb erdélyi magyar város, **Kolozsvár** – a történelmi eseményekről híres **Torda** – a borairól ismert **Kis-Küküllő** völgye – a népi fazekassága miatt látogatott **Korond** – a legmagyarabb erdélyi város, **Székelyudvarhely** – **Máréfalva** – a **Hargita** hegység – **Csíksereda** a főbb állomások. Ez utóbbi város tekinthető földrajzilag a Székelyföld központjának, ahonnan minden irányba csodás kirándulásokat tehetünk. Mikor elhagyjuk Székelyudvarhe-

lyet, egyre több különleges kapu hívja fel magára a figyelmet az utunkba eső falvakban, de a legtöbbet Máréfalván látjuk, amit ki se tudunk kerülni. Romániában ugyanis nincsenek autópályák, a főútvonalak is a települések főutcáin vezetnek keresztül. Máréfalván lakik a székelykapuk egyik legjobb ismerője is, Kovács Piroska tanárnő, aki már számos könyvet írt a témáról, s aktív szerepet játszott abban, hogy a hagyomány fennmaradjon, ápolják a régi kapukat, s állítsanak

tekst & foto's: **Abkarovits Endre**
fordította **Edwin van Schie**

A 18. oldalon folytatjuk ➔

elykapu

Szeklerpoorten in Transsylvanië

Een van die tradities is het bouwen van de Szeklerpoort. Deze kende men in het vroegere grote Hongarije wel in meer regio's en ook in andere gebieden in Transsylvanië, maar toch denken wij bij de naam Szeklerpoort onmiddellijk aan dit type poort. Als we desondanks nieuwsgierig zijn naar oorsprong en kenmerken van deze poort dan blijken er heel wat vragen te zijn.

Waarom heet een Szeklerpoort eigenlijk zo? Wat is de oorsprong van een dergelijk type toegangsdeur? Waar bevinden zich de meeste poorten en waar is de grootste diversiteit? Waarom zijn de meeste juist in het anti-Hongaars gezinde Ceausescu-tijdperk gebouwd? Welke type is ouder: de geschilderde poort of de poort met houtsnijwerk? En ga zo maar door.

Het Szeklergebied is vanuit het noorden en zuiden per auto en trein bereikbaar. Als je vooral

Er wonen in Roemenië ongeveer twee miljoen Hongaren. Veel van hen wonen verspreid, maar er is een deel van Transsylvanië dat vrijwel homogeen Hongaars is. Dat is het Székelyföld of Szeklerland dat gek genoeg niet aan de grens met Hongarije ligt maar midden in Roemenië, in de bocht van de oostelijke en zuidelijke Karpaten. De Hongaren hier heten naar hun regio Székelyek (in het Nederlands Szeklers). Er bestaan verschillende theorieën omtrent hun afkomst, maar afgezien van een enkele uitdrukking of afwijkende grammaticale vorm verschilt hun Hongaars nauwelijks van dat van Hongarije. Omdat deze groep evenals andere regio's van Transsylvanië heel lang gescheiden zijn geweest van Hongarije, hebben zij veel tradities bewaard die in Hongarije al lang in onbruik zijn geraakt of op het punt staan te verdwijnen.

langs Hongaarse cultuurmonumenten wilt reizen, is de noordelijke route aan te bevelen. Deze voert van Nagyvárad, de streek Kalotaszeg (die bekend staat om de Hongaarse volkskunst) en Kolozsvár, eens de grootste Hongaarse stad van Transsylvanië, via het historisch belangrijke Torda, de wijnavallei van Kis-

Küküllő en het keramisch centrum Korond naar Székelyudvarhely, de meest Hongaarse stad van Transsylvanië. Van hier gaat de reis dan verder naar Máréfalva, het Hargitagebergte en Csíkszereda. Csíkszereda is het geografische middelpunt van het Szeklerland. Van hieruit kun je in alle richtingen

prachtige reizen maken. Na het verlaten van de stad Székelyudvarhely vallen in de dorpen langs de weg vooral de vele bijzondere poorten op. De meeste staan overigens in Máréfalva, waar je letterlijk niet omheen kunt. Er zijn in Roemenië immers nog geen autosnelwegen: ook de hoofdver-

doorlezen op p. 19

újakat. Újabb falumúzeumot rendezett be az egyik régi házban, ahol nyaranta faragó táborokat is szerveznek. Az ő teóriája szerint valószínűleg a nemesi udvarházak bejáratát utánozták a falvak gazdái a székelykapukkal, ami nem ritkaság a népművészetben, mármint hogy egy magasabb társadalmi osztály (nemesség, polgárság) izlésvilága idővel, némileg megváltozva, a parasztság életében bukkant fel újra.

A székelykapu jellegű bejárat egyébként egy nagyon célszerű, logikus építmény, mely más stílusjegyekkel, díszítésekkel több országban is fellelhető. Ez a gyalogosok részére épített kiskapuból és a járműveket (jelen esetben egy megrakott szénásszekeret is) átengedő nagykapuból áll, melyeket fent egy kontyfa, s azon egy zsindelel fedett

galambbúg fog keretbe. A két kaput három kapufélfá tartja, s ezeket, valamint a kapuk feletti felületeket gazdag díszítés borítja. Különösen jó lehetőség kínálkozik erre a kiskapu fölötti tömör részen, az un. kaputükörön. Itt tüntetik fel általában az épí-

tés évét és az építtetőket nevét, felettük pedig az un. kapucímer található, mely eredetileg az udvarházak esetében valóban a nemesek címerét mutatta, de itt már többnyire stilizált virágok, esetleg vallásos szimbólumok kompozíciója.

De miért épp Méréfalva a leghíresebb székelykapus település? A válasz könnyebbik része az, hogy mert átvezet rajta a főútvonal, s ezt a falut látják legtöbben, és nem például a félreeső Zetelakát, ahol szintén nagy hagyománya van a galambbúgos nagykapuk állításának. Ettől azonban fontosabb része a válasznak az, hogy itt valóban nagyon sok és gazdagon díszített székelykapu van. Ennek a következő fő okai vannak:

A falu szinte színmagyar. (Az 1992-es népszámlálás szerint 2017 lakosából 2014 vallotta magát magyarnak, beleértve a 400 cigányt is, de ők nem építettek székelykaput. A magyar családba benősülő románok viszont

akkor érzik a közösség egyenrangú tagjának magukat, ha megépítették székelykapujukat.)

A kapuk anyaga, a fa is adott. A falvat erdők veszik körül, amiket általában a faluközösségek birtokolják. Méréfalva meredek dombok közé épített falu, mely néhány kisebb mellékutcát leszámítva egyetlen, több mint három kilométeres főútcából áll. Mivel sok hely nem volt, egyre vékonyabb telkek alakultak ki, amiket – Erdély több vidékéhez hasonlóan – itt is életnek hívnak. Ezek főút felőli bejáratánál épült a nagykapu, mely mindig is egyfajta státuszszimbólum volt, de nem a bezárkózást jelképezte, hanem azt, hogy a gazda ad magára és szívesen lát minden jó szándékkal érkezőt. (Kulcsos zárat sohasem használtak!) A kapu – ellentétben például a szászok szintén impozáns nagykapuival – nem épült egybe a házzal, attól egy előkert választotta el eredetileg.

A székelykapu a funkcionális célszerűségnek is megtestesítője. A telek végén, keresztbe építve van az Erdély sok vidékén döbbenetes nagyságúnak tűnő csűr, s ezzel szemben helyezkedik el az oda tartó szekeret

átérésztő nagykapu, míg a gyalogkapu mindig a lakóház felőli oldalon található.

Hogy miért pont a Székelyföldön voltak gyakoriak ezek a kapuk, arra talán a legvalószínűbb válasz az, hogy a székelyek kezdetben szabad nemesi kiváltságaik miatt nem fizettek portaadót, szabad gazdák voltak (A jobbágyok nem építhettek nagykapukat!), s a későbbi századokban

kilencvenes években épített kapukat mind natúr színben hagyták, míg a korábbi időszakokban a festett kapuk domináltak.)

A kapuállítás hagyománya azonban tovább él. Jellemző, hogy a millenniumról való megemlékezés legmértöbb helyi formájának olyan közösségi épületek, mint az óvoda elé történő új, festett székelykapu állítását tartották.

Meglepve láttam legutóbbi utamon arra is példát, hogy a ház még épp csak épülőben volt, de a faragott székelykapu már állt az út mentén. Mintha fontosabb lenne, mint maga a lakóépület!

Ha csak kevesebb időnk van, távolabbi úti cél (Gyimesek, Moldva) felé sietünk, akkor elég, ha Méréfalván megállunk, mert itt egy helyen megtaláljuk az összes főbb típust. Ha viszont időnk engedi, akkor a főút menti más falvakban (Fenyéd, Szentegyháza) is érdemes megállni, vagy kitérőt tenni közeli falvakba, mint például a faluturizmusra ráállt Zetelakára. De Székelyudvarhely környékén minden irányban találunk falvakat, ahol szebbnél szebb székelykapuk láthatók. ■

Plaatsnamen in Hongaars en Roemeens:

Nagyvárad (Oradea)
Kolozsvár (Cluj)
Torda (Turda)
Kis-Küküllővölgy (Târnava Mic)
Korond (Corund)
Székelyudvarhely (Odorhei Secuiesc)
Méréfalva (Satu Mare)
Csíkszereda (Miercurea Ciuc)

bindingen lopen dwars door steden en dorpen.

In Máréfalva woont overigens een van de grootste kenners van de szeklerpoort, Piroska Kovács. Zij is lerares en schreef al diverse boeken over de poorten. Ze speelt een actieve rol bij de instandhouding van de traditie, bij het behoud van de oude poorten en de bouw van nieuwe. Onlangs heeft zij in een oud huis een dorpsmuseum ingericht, waar in de zomer houtsnijkampen worden georganiseerd. Volgens haar vormen de poorten een dorpse imitatie van de poorten van de adellijke kastelen. Een dergelijk

imitatie is trouwens niet ongebruikelijk in de volkskunst: het komt vaker voor dat een voorkeur of smaak van een hogere sociale klasse doorsijpelt naar die van de boeren.

Szeklerpoorten dienen met hun constructie een logisch doel: toegang verlenen tot het erf. Ook elders vindt men dergelijke bouwwerken, zij het met andere stijlkenmerken en ornamenten.

De poorten bestaan uit een voetgangersdeel met een kleine poortdeur en een deel voor het landbouwverkeer met een groot hek of grote poort. Zelfs een hoog opgeladen wagen met hooi kan er nog doorheen. Beide delen zijn verbonden door een schuine dekbalk en daarboven ligt de 'duiventil' bedekt met dakpannen of houten dakbedekking. De twee poorten worden door drie palen ondersteund. Evenals de bovenste delen van de poort worden de palen rijkelijk versierd met houtsnijwerk. Een uitermate geschikte plek voor dit houtsnijwerk is de massieve plaat boven de kleine deur, de zgn. poortspiegel. Meestal staat hier het jaartal aangegeven waarin de poort werd gebouwd, en in wiens opdracht de poort werd gebouwd. Daarboven bevindt zich dan het wapen van de poort: bij de huizen van de adel werd hier oorspronkelijk het adellijk wapen afgebeeld, maar bij de burgerpoorten is het meestal een ontwerp met gestileerde bloemen of religieuze symbolen.

Waarom is juist Máréfalva de bekendste szeklerpoortenplaats? Het ant-

woord op deze vraag is voor een deel simpel: Máréfalva ligt aan de hoofdroute: wie over deze weg rijdt komt door dit dorp. Dit is in veel mindere mate het geval met het plaatsje Zetelaka waar ook veel poorten met 'duiventil' staan, maar dat een eind buiten de route ligt. Maar het is wel een feit dat Máréfalva een groot aantal bijzonder mooie poorten bezit. Dat hangt samen met de volgende omstandigheden:

De dorp is vrijwel volledig Hongaars (Bijdevolkstelling van 1992 beschouwden 2014 van de 2017 inwoners zich Hongaar, inclusief de 400 zigeuners, al bouwen die geen poorten.) Roemenen die trouwen met een Hongaarse vrouw voelen zich pas echt opgenomen in de dorpsgemeenschap als ze een Szeklerpoort hebben gebouwd.

Het hout voor de poorten is voorradig in de bossen in onmiddellijke nabijheid van het dorp, die veelal eigendom zijn van de dorpsgemeenschap.

Máréfalva ligt ingeklemd tussen steile bergen. Afgezien van een enkele korte zijstraat is het een lintdorp van ruim drie kilometer lengte. Hier was niet veel ruimte en de percelen werden net als elders in Transsylvanië élet (leven) genoemd. Bij de ingang tot deze percelen vanaf de hoofdweg bouwde men dan een poort. De poort die ook als een soort statussymbool fungeerde, was niet bedoeld om de buitenwereld buiten te sluiten, maar liet zien dat de heer des huizes om huis en erf gaf. En wie met goede bedoelingen arriveerde was welkom (de poorten hadden dan ook geen slot). In tegenstelling tot de Saksen die in Transsylvanië ook imposante poorten bouwden, werden szeklerpoorten niet aan het huis vastgebouwd, maar bevond er zich tussen poort en woonhuis een erf of tuin.

Een szeklerpoort is een toonbeeld van functioneel bouwen. Achteraan dwars op het erf stond de grote schuur. Recht tegenover deze enorme schuur bevond zich dan de poort die doorgang verleende aan de hoog opgetaste wagens. De kleine poort stond altijd aan de kant van het woonhuis.

De reden dat dit soort poorten vooral in het Szeklergebied zijn te vinden, is waarschijnlijk gelegen in het feit dat de Szeklers vanwege hun adellijke verdiensten aanvankelijk vrije burgers waren en geen horigen. Zij betaalden als eigen bazen geen poortbelasting (horigen mochten geen poorten bouwen) en hebben ook in navolgende eeuwen hun tradities bewaard. De oudste poort stamt uit 1858 en is onlangs gerestaureerd. Deze staat bij de tuin van de kerk. Er zijn nog meer negentiende-eeuwse poorten over. Interessant genoeg is men na de Tweede Wereldoorlog doorgeslagen met het bouwen van poorten. Het dorp wees de collectivi-

satie af, de dorpelingen bleven baas in eigen huis. Maar het frappantste gegeven is wel dat zelfs het gros van de poorten uit de jaren '70 en '80 stamt, uit de periode Ceausescu. Een poort gaf in die donkere periode uiting aan de Hongaarse identiteit van de bouwer...

Horigen en minder gefortuneerde vrije burgers bouwden ook wel kleine poorten voor voetverkeer. Diverse fraaie exemplaren hiervan zijn te zien in de dorpen in de Kis-Küküllővallei. Sinds een paar decennia worden ook deze versierd en ook wel van een 'duiventil' voorzien. Op die kleinere poorten staan soms ook opschriften, bijvoorbeeld **Házad lehet bárhol, de hazád csak itt**. De letterlijke vertaling van deze woordspeling met házad (je huis) en hazád (je vaderland) is: Je huis kan overal staan, maar je vaderland alleen maar hier.)

Beide typen van versiering, zowel met houtsnijwerk als door middel van schilderen, zijn al eeuwen oud.

Die was kennelijk belangrijker dan het huis zelf.

Als je weinig tijd hebt en naar een verre bestemming reist als Gyimes of Moldavië, dan moet je bestel een

Toch laten de ornamenten als gevolg van veranderende mode natuurlijk wel onderlinge verschillen zien. Zo is het opvallend dat de poorten die in de jaren negentig werden gebouwd allemaal in blank hout werden uitgevoerd, terwijl men ze in eerdere perioden schilderde.

De traditie van de poortbouw is nog springlevend. Het is frappant dat men om de millenniumwisseling luster bij te zetten, koos voor het oprichten van een nieuwe, geschilderde poort vóór de kleuterschool.

Tot mijn verbazing zag ik op diverse plaatsen bij nieuwbouw van woonhuizen dat het huis nog lang niet klaar was, maar de poort al stond te pronken langs de kant van de weg.

stop maken in Máréfalva, omdat je hier op één plek alle typen szeklerpoort aantreft. Als je wel genoeg tijd hebt, bezoek dan eens Fenyéd en Szentgyháza, die beide aan de hoofdroute liggen en zeer de moeite waard zijn. Of ga dan van de hoofdweg af naar nabijgelegen dorpen als Zetelaka, waar het dorpstoerisme in ontwikkeling is. Rond Székelyudvarhely kun je overal wel dorpen vinden waar fraaie poorten te vinden zijn. ■

